

УДК 78.071.1(477):786.2"19"

DOI: [https://doi.org/10.31318/2414-052x.4\(41\).2018.152166](https://doi.org/10.31318/2414-052x.4(41).2018.152166)

ЛЕВКУЛИЧ Є. О.

Левкулич Євген Олександрович – аспірант кафедри теорії та історії культури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5786-6153>

ФОРТЕПІАННА СПАДЩИНА СЕРГІЯ БОРТКЕВИЧА У ВИКОНАВСЬКОМУ ПРОСТОРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Розглянуто концертне життя фортепіанної спадщини Сергія Борткевича у першій половині XX століття, а також аспект сприйняття творів композитора його сучасниками. На основі аналізу архівних матеріалів виявлено значне поширення творів митця у першій половині XX століття: від Європи до Австралії й Америки. На основі архівних матеріалів визначено найбільш репертуарні і найчастіше виконувані твори композитора: Перший концерт для фортепіано з оркестром *op. 16 сі-бемоль мажор*, Перша фортепіанна соната *op. 9 сі мажор*, а також Гавот Каприс *op. 3 № 3*, етюдів з *op. 15* та *op. 29*, прелюдії та інші мініатюри, які постійно звучали в радіоконцертах того часу. Серед виконавців багато маловідомих або зовсім не відомих у наш час музикантів, таких як Герман Гоппе (Hermann Hoppe), Марія Нойшеллер (Maria Neuscheller), Мадлен Кокореску (Madeleine Cocorescu), Етель Бонавія (Ethel Bonavia) та багатьох інших. Підтверджено звернення відомої української піаністки Любки Колесси до музики Сергія Борткевича. Виявлено твори композитора в репертуарі таких відомих піаністів, як Моріс Розенталь, Пауль Вітгенштейн, Гуго ван Дален та Поль де Конне. Їх звернення до музики С. Борткевича свідчить про популярність його творів і серед провідних піаністів того часу. Наведено матеріали з німецьких, австрійських, нідерландських і австралійських газет першої половини XX століття, а також з листів композитора, які свідчать про виконання його музики у багатьох країнах Європи і світу, що дає підстави стверджувати: творча спадщина митця набула значного поширення і загального визнання у культурному просторі першої половини XX століття.

Ключові слова: творчість Сергія Борткевича, фортепіанне виконавство, піаністи першої половини XX століття, Перший фортепіанний концерт С. Борткевича.

Актуальність теми статті зумовлена недостатнім вивченням сприйняття фортепіанної творчості Сергія Борткевича, а також необхідністю розглянути його спадщину на тлі сталої тенденції до зростання зацікавленості мистецькою діяльністю композитора. На початку XXI століття його творча спадщина у світовій культурі привертає увагу музикантів і науковців. Зокрема в Україні і за кордоном про нього створені ґрунтовні праці канадського дослідника Багвана Тадані (Bhagwan Thadani)¹, нідерландців Ваутера Калкмана (Wouter Kalkman) та Клааса Трапмана (Klaas

---

¹ Thadani B. *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. 90 p.

Trapman)¹, українського музикознавця Ольги Чередниченко², японської піаністки Чихіро Ішиоки (Chihiro Ishioka)³, російської піаністки Анни Резнік (Анна Резник)⁴, польської дослідниці Агнешки Кошчелак-Надольської (Agnieszka Kościelak-Nadolska)⁵, а також американського вченого Джеремії Джонсона (Jeremiah Johnson)⁶. Крім того, 2015 року в Італії видано першу у світі монографію про життя і творчість Сергія Борткевича «Межі обману. Сергій Борткевич»⁷, відомого італійського піаніста Альфонсо Сольдано (Alfonso Soldano).

Багаторічну пошукову роботу у другій половині ХХ століття здійснили доктор філософії Бомбейського університету Багван Тадані та держслужбовець із Саутгемптона, англієць Малколм Хенбурі-Баллан (Malcolm Henbury-Ballan). Вони заклали основи борткевичезнавства. Так, 1996 року Багван Тадані у книзі «Сергій Борткевич. Спогади, листи та документи»⁸ вперше опублікував перекладені англійською мовою «Спогади», дві автобіографії, а також багато листів композитора до нідерландського піаніста Гуго ван Далена (Hugo van Dalen). Пошуки Малколма Баллана також були успішними: протягом багатьох років він надсилав запити в архіви всього світу і поступово віднайшов більшість творів митця, зокрема рукописи двох симфоній, які півстоліття зберігались у Вільній бібліотеці Філадельфії.

Це дало поштовх до подальшого дослідження творчої діяльності С. Борткевича в різних країнах світу. Його творчою спадщиною зацікавились науковці в Україні, Польщі, Італії, США, Нідерландах, Південно-Африканській Республіці, Японії, Росії. З'явилися аудіозаписи його творів, наукові статті про нього. Зокрема, 2002 року нідерландські дослідники – засновник меморіального сайту «Сергій Борткевич: його життя та музика»⁹ Ваутер Калкман (Wouter Kalkman) і піаніст Клаас Трапман (Klaas Trapman) – опублікували статтю «Сергій Борткевич (1877–1952). Міркування про його дружбу з голландськими піаністами Гуго ван Даленом та Хелен Малхолланд і його значення для фортепіанної музики»¹⁰. Автори уперше запропонували повну біографію

¹ Kalkman W., Trapman K. Sergej Bortkiewicz (1877–1952). Beschouwingen over zijn vriendschap met de Nederlandse pianisten Hugo van Dalen en Helene Mulholland en zijn betekenis voor de pianomuziek // Piano Bulletin. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2002. No. 2 (56). P. 2–39.

² Чередниченко О. В. Фортепианное творчество Сергея Борткевича в свете классикоромантической традиции : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.03 Музыкальное искусство / Харьковский гос. ун-т искусств им. И. П. Котляревского. Харьков, 2008. 297 с.

³ Chihiro Ishioka. Sergei Bortkiewicz's view on music and its reflections in his works, especially in his two piano sonatas // Bulletin of the Doctoral Programs / Tokyo College of Music. Tokyo, 2016. Vol. 1. No. 2, March. P. 21–39.

⁴ Резник А. Л. Творческий путь и фортепианное наследие С. Э. Борткевича : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.02 Музыкальное искусство / Нижегородская гос. консерватория им. М. И. Глинки. Нижний Новгород, 2017. 241 с.

⁵ Kościelak-Nadolska A. Życie i twórczość Sergiusza Bortkiewicza (1877–1952). Cz. 1 : Sylwetka artysty // Notes Muzyczny. 2016. No. 1. P. 93–115.

⁶ Johnson Je. A. Echoes of the past: Stylistic and compositional influences in the music of Sergei Bortkiewicz. Lincoln : ETD collection for University of Nebraska, 2016.

⁷ Soldano A. Il Confine dell' Ingano. Sergei Bortkiewicz. Bari, Italy : Florestano edizioni, 2015. 320 p.

⁸ Thadani B. Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3rd ed. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. 90 p.

⁹ Sergei Bortkiewicz: his life and music. URL: <https://sergeibortkiewicz.com> (accessed: 02.06.2018).

¹⁰ Kalkman W., Trapman K. Sergej Bortkiewicz (1877–1952). Beschouwingen over zijn vriendschap met de Nederlandse pianisten Hugo van Dalen en Helene Mulholland en zijn betekenis voor de pianomuziek, Piano Bulletin. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2002. No. 2 (56). P. 2–39.

митця, написану за матеріалами не тільки його «*Спогадів*», а й за листуванням із нідерландськими піаністами Гуго ван Даленом і Хелен Малхолланд (Hélène Mulholland). Пізніше на меморіальному сайті було розміщено розгорнуту біографію композитора, створену на основі цієї статті й доповнену відомостями з інших джерел. Ці матеріали дали поштовх до нових досліджень. Того ж 2002 року в Болгарії було опубліковано статтю Смілени Смілкової «Естетичний зміст та піаністична структура у двох циклах Сергія Борткевича»¹, а в Університеті «Моцартеум» (Зальцбург) австрійська дослідниця Ельке Пауль (Elke Paul) захистила дипломну роботу «Сергій Борткевич, життя і творчість»², у якій здійснила перший огляд не тільки біографії, а й творчої спадщини композитора.

Однак, незважаючи на очевидне зацікавлення творчою особистістю композитора, його біографія і творчий шлях досліджені досить поверхово. До того ж, концертна діяльність С. Борткевича, а також поширення його музики у виконавській практиці першої половини ХХ століття й надалі перебуває поза увагою дослідників. Винятком можна вважати статтю автора цієї публікації «Творчий портрет Сергія Борткевича-піаніста»³ (2016), у якій розглянуто рецензії на концерти митця у Харкові, здійснені протягом 1904–1910 років. У статті розкрито творчий портрет Борткевича-піаніста, який сформувався протягом перших десяти років ХХ століття, а також охарактеризовано концертну діяльність митця в рідному місті й поступову зміну його творчих зацікавлень у цей період. Зазначимо, що концертна діяльність С. Борткевича, відгукки про неї його сучасників теж мало досліджені.

Мета статті – охарактеризувати виконання творів композитора піаністами у першій половині ХХ століття, імена яких найчастіше трапляються в епістолярній спадщині митця і в наукових дослідженнях про нього, а також визначити найбільш репертуарні і популярні твори композитора у цей період, розширити коло імен відомих виконавців його музики.

Методологічну базу дослідження становлять такі методи: історизму – для характеристики певного періоду в діяльності композитора і для опрацювання архівних документів; системний – для систематизації й оцінювання виконавської діяльності Сергія Борткевича; описовий, допоміжний метод для розгляду й опису різних джерел.

Виклад основного матеріалу. Активну концертно-виконавську діяльність С. Борткевич розпочав через кілька років після закінчення Лейпцизької консерваторії. Та напередодні Першої світової війни він свідомо полишив гастрольну діяльність піаніста-віртуоза, щоб виконувати й пропагувати свою музику. Перші публікації про його концерти уміщені в харківських газетах «Южный край», «Утро» та інших виданнях. Це статті, у яких ідеться про виконання піаністом типових для концертного репертуару фортепіанних творів. Водночас у газеті «Musikalisches Wochenblatt» опубліковано перший допис про виконання композитором трьох своїх п'єс: «*23 січня у залі "Бехштейн" [у Берліні – Є. Л.] <...> піаніст Сергій Борткевич виконав три гарно*

---

¹ Смілкова С. Естетическо съдържание и пианистична структура в два цикъла на Сергей Борткевич // Музикални хоризонти. 2002. Р. 37–41.

² Paul E. Sergei Bortkiewicz, Leben und Werk – Diplomarbeit in Musikpädagogik zur Erlangen des akademischen Grades 'Magistra artium' an der Universität Mozarteum Salzburg Musikpädagogisches Institut in Innsbruck. Innsbruck, Österreich, 2002. 126 p.

³ Левкулич Є. О. Творчий портрет Сергія Борткевича-піаніста // Наукові збірки Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка. № 38–39 : Музикознавчий універсум. Львів, 2016. С. 229–240.

складені фортепіанні п'єси власного авторства (*Етюд, Гавот, Капричіо*), прості та зрозумілі, як і його стиль»¹. А вже наступного, 1908 року він виступив у Харкові в одному із симфонічних зібрань місцевого відділення Російського музичного товариства, виконавши свій Концерт ор. 1 *сі мінор* для фортепіано з оркестром. Крім того, митець дав сольний концерт, частину програми якого становили його твори. 1910 року С. Борткевич повернувся до Харкова і виступив із концертом, виконавши виключно свою музику. Такі його концерти відбулись у країнах Західної Європи, про що він писав у своїх «Спогадах»: «Окрім Німеччини, я давав концерти у Відні, Будапешті, Італії, Парижі та Росії. Кар'єра віртуоза подобалась мені все менше й менше. Я грав лише свої твори й намагався показати, як варто їх "інтерпретувати"»².

Емігрувавши до Європи 1922 року, С. Борткевич писав у листах про свої виступи на радіостанціях Відня, Берліна, Риги, Мюнхена та інших міст, а також про концерти, у яких брав участь як соліст або диригент. Він дуже рідко писав про виконання своєї музики піаністами того часу. Окрім Пауля Вітгенштейна, митець кілька разів називає Германа Гоппе (Hermann Hoppe) – першого виконавця другої редакції Російської рапсодії для фортепіано з оркестром ор. 45³, Марію Нойшеллер (Maria Neuscheller) – виконавицю прем'єри Третього фортепіанного концерту ор. 32 «*Per aspera ad astra*», а також піаністів Ганса Боненштінгля (Hans Bohnenstingl), Ріхарда Штааба (Richard Staab), та Антоїна Кашаута (Antoine Kasshaut). За словами композитора, останній музикант дуже успішно грав Перший фортепіанний концерт ор. 16 *сі-бемоль мажор* у Відні (1927) і мав грати його в Лондоні. Однак жодної з публікацій у періодиці, які могли б підтвердити слова митця, не знайдено.

Цим вичерпується інформація з листування С. Борткевича про виконання його творів піаністами першої половини ХХ століття. Може навіть скластись враження, що музику композитора, окрім автора та ще кількох піаністів, ніхто не виконував. Але в одному з неопублікованих листів він так характеризує концертну долю свого Першого концерту для фортепіано з оркестром ор. 16 *сі-бемоль мажор*: «Мій фортепіанний концерт грали й продовжують грати з винятковим успіхом у різних концертах в Європі, і навіть в Австралії, Північній, Центральній та Південній Америках, й т. д...»⁴. Крім того, у листі до Гуто ван Далена від 7 лютого 1930 року С. Борткевич писав: «Я маю шість чудових відгуків від берлінських критиків про мій Другий фортепіанний концерт (Вітгенштейн). Почитайте "Allgemeine Musik Zeitung" № 6 від 7 лютого! <...> Я маю велику кількість чудових рецензій»⁵.

Невідомо, чи переглядав Гуто ван Дален цей номер журналу, однак посилання композитора на численні відгуки у тогочасній пресі спрямовують до європейських

¹ Schultze A. Musikbriefe und Berichte. Deutsches Reich. Berlin // Musikalisches Wochenblatt. Leipzig, 1907. No. 5, Januar 31. P 116.

² Bortkiewicz S. Recollections // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3 rd ed. / transl. and ed. by B. Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 22.

³ За свідченням Сергія Борткевича, Російська рапсодія для фортепіано з оркестром ор. 45 була спершу написана для Пауля Вітгенштейна і мала виконуватись лівою рукою. Однак відомостей про виконання цього твору П. Вітгенштейном немає.

⁴ Sergei Bortkiewicz to Unknown. October 05. 1945. Letter [duplicate] // Personal private archive of Malcolm Ballan. Southampton, Great Britain. 1 p.

⁵ Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen. February 07. 1930 // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3 rd ed. / transl. and ed. by B. Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 44.

періодичних видань першої половини ХХ століття. Сьогодні вони зберігаються в архівах національних бібліотек у різних країнах і можуть допомогти не тільки назвати імена виконавців і найбільш репертуарні його твори, а й розкрити міру зацікавлення творчістю С. Борткевича його сучасників.

Зважаючи на посилення композитора на тогочасні періодичні видання, звернемося до міжнародних і національних архівів у різних країнах, чії інтернет-платформи надають можливість мати доступ і опрацювати періодику першої половини ХХ століття. Оскільки значну частину життя С. Борткевич прожив у Німеччині й Австрії, навіть мав австрійське громадянство, архіви цих країн першими привернули нашу увагу. На їх офіційних інтернет-ресурсах – ANNO¹ та StaBiKat² – у відповіді на пошуковий запит «Bortkiewicz» запропоновано більше тисячі посилань на періодичні видання першої половини ХХ століття. Зазвичай, це програми радіотрансляцій і анонси концертів, у яких виконувалась музика композитора, але трапляються й рецензії на концерти чи навіть статті, присвячені С. Борткевичу і його творчості. Доповнити загальну картину допоміг і започаткований 2004 року міжнародний інтернет-ресурс The European Library³, який дає змогу вільного доступу до архівних газет у бібліотеках Франції, Польщі, Латвії та інших європейських країн.

Крім того, важливим інформаційним джерелом є нідерландська інтернет-платформа «Delpher»⁴, у якій зібрано й опубліковано у вільному доступі більше шістдесяті мільйонів сторінок друкованої літератури та періодичних видань голландською мовою. Серед них майже 340 публікацій, присвячених С. Борткевичу і його творчій спадщині. Крім того, у деяких із них висвітлюється популяризаторська діяльність близького друга композитора, професора Гаазької консерваторії, нідерландського піаніста Гуго ван Далена.

Відзначимо також відгуки та рецензії, опубліковані в періодичних виданнях Австралії, США, Канади та деяких інших країн протягом першої половини ХХ століття. І хоч за своїм обсягом і характером інформації (переважно програми радіотрансляцій, оголошення, загальні огляди культурних подій) ці документи не можуть надати повного уявлення про музику С. Борткевича та її значення в культурному житті, вони свідчать про її значне поширення у світі ще за життя композитора.

У наукових працях майже не йдеться про виконання творів С. Борткевича його сучасниками. Зазвичай автори тільки називають імена найвідоміших музикантів, у концертних програмах яких вони звучали. Серед них найчастіше згадують австрійських піаністів Пауля Вітгенштейна й Моріса Розенталя, а також близьких друзів композитора і активних популяризаторів його музики: нідерландського піаніста Гуго ван Далена і професора Віденської консерваторії Поля де Конне (Paul de Conne).

Однак інформація у періодиці першої половини ХХ століття переконує, що серед виконавців музики С. Борткевича було багато маловідомих або й зовсім не відомих піаністів. Значно рідше у газетних публікаціях про нього трапляються імена знаних митців, яких зазвичай першими називають серед тих, хто виконував твори композитора. Один із таких – австрійський піаніст, львів'янин за походженням Моріс

---

¹ Austria N Newspapers Online. URL: <http://anno.onb.ac.at/index.htm> (accessed: 29.10.2018).

² Staatsbibliothek Katalog [Каталог державної бібліотеки Німеччини]. URL: <http://stabikat.staatsbibliothek-berlin.de> (accessed: 29.10.2018).

³ The European Library [Європейська бібліотека]. URL: <http://www.theeuropeanlibrary.org/tel4/> (accessed: 02.06.2018).

⁴ Delpher [Дельфер]. URL: <https://www.delpher.nl> (accessed: 29.10.2018).

Розенталь. Із кількох віднайдених нами анонсів про його виступи відомо, що до свого концертного репертуару піаніст додав лише один етюд митця. Імовірно, це був той Етюд ор. 15 № 8 *ре-бемоль мажор*, який 1927 року піаніст записав на механічному фортепіано американської фірми «Ampico»¹. Пізніше, після відновлення механізмів піаноли, виконання цього етюд було відтворене й записане на платівку. І хоча композитор присвятив піаністу свій ор. 17 – «Lamentations and Consolations», – немає інформації про виконання М. Розенталем будь-яких інших творів композитора, окрім цього етюд. Отже, піаніста важко назвати популяризатором музики С. Борткевича. Очевидно, він просто був одним із тих відомих артистів першої половини ХХ століття, які звернули увагу на творчість українського композитора.

Більш значний внесок у популяризацію творчості С. Борткевича у період між двома світовими війнами належить австрійському піаністу Паулю Вітгенштейну. Саме на його замовлення композитор написав Другий концерт ор. 28 та «Російську рапсодію» ор. 45 для фортепіано з оркестром. Ці твори призначались для виконання на фортепіано лівою рукою, оскільки замовник втратив праву руку під час Першої світової війни і не міг грати звичний репертуар. В інформації, розміщеній на меморіальному сайті композитора, зазначено, що протягом 1923–1930 років Пауль Вітгенштейн неодноразово виконував Другий концерт Сергія Борткевича в Австрії, Німеччині, Польщі, Угорщині, Румунії, Хорватії та Радянському Союзі. Це підтверджується численними анонсами, у яких цей твір називають концертом-фантазією або концертною фантазією для фортепіано з оркестром.

Доля другого твору – першої редакції «Російської рапсодії» – й досі не відома. У джерелах першої половини ХХ століття немає навіть згадки про її виконання Паулем Вітгенштейном. Однак у листі до Гуго ван Далена від 29 жовтня 1929 року С. Борткевич писав про прем'єру другої редакції твору у викладенні для двох рук: «Мій *“Отелло”* буде виконаний на початку грудня. Піаніст Герман Гоппе, скоріш за все, буде грати прем'єру моєї Російської рапсодії у тому ж концерті»². Але анонс і рецензія на цей концерт – єдині, які вдалося віднайти в німецькій газеті «*Signale für die musikalische Welt*», – були опубліковані лише 1931 року із зазначенням прем'єрного виконання твору. Друге виконання «Рапсодії» мало відбутись 23 липня 1934 року на радіо Кенігсберга. Однак через невдалий збіг обставин твір так і не прозвучав. Із рецензій на концерти Германа Гоппе відомо, що піаніст неодноразово виконував у своїх сольних програмах й інші твори С. Борткевича, зокрема називають Баладу ор. 42 і Прелюдію *до-дієз мінор*³.

Та найбільше значення в поширенні й популяризації музики композитора мала діяльність його близького друга, нідерландського піаніста Гуго ван Далена, який у своїх листах, за аналогією до тогочасних нідерландських газет, навіть називав його своїм Борткевич-апостолом. Початок їх плідної творчої співпраці сягає початку ХХ століття. Завершивши навчання у Віденській консерваторії, Гуго ван Дален удосконалював майстерність у Берліні під керівництвом легендарного композитора і піаніста-віртуоза Ферруччо Бузоні. Водночас він викладав у приватній консерваторії

¹ Ampico (аббревіатура від American Piano Company) – американська компанія початку ХХ століття, виробник механічних піано, більше відомих як «піаноли». Окрім Ampico, піаноли виробляли також компанії Duo-Art та Welte-Mignon.

² Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen. 1929. October 29 // *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. / transl. and ed. by B. Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 44.

³ Імовірно, йдеться про перший номер із циклу Десять прелюдій ор. 33.

Кліндворта-Шарвенки (Konservatorium der Musik Klindworth-Scharwenka), де й зустрів молодого піаніста С. Борткевича, який розпочинав випробовувати себе в композиції. Їх листування тривало до 1952 року і поряд зі «Спогадами» митця стало головним джерелом інформації про творчий і життєвий шлях.

Гуго ван Дален протягом усього життя активно пропагував творчість С. Борткевича, підтримував композитора морально й матеріально у найскладніші моменти його життя. Окрім коштів, які піаніст неодноразово надсилав композитору у міжвоєнні роки, він також домовлявся про виконання його оркестрових творів, навіть організував 1938 року концертну поїздку митця до Нідерландів. Крім того, Гуго ван Дален протягом тривалого часу поєднував виконавську діяльність із викладанням у Гаазькій консерваторії (Koninklijk Conservatorium Den Haag) та з публіцистикою. Коло його творчих зацікавлень – музика композиторів Східної Європи. Йому належить опублікована у двох номерах газети «Het Vaderland» від 17 та 24 липня 1924 року велика стаття «Over Russische Klaviermusik»¹, а також значна кількість статей і заміток про С. Борткевича у періодиці першої половини ХХ століття. Зокрема, у другому номері нідерландського журналу «De Delver» від 5 січня 1931 року опубліковано його розгорнуту біографію митця². Інформаційним джерелом для неї, імовірно, стала розгорнута автобіографія, написана С. Борткевичем на межі 1920–1930-х років.

Ще до початку Першої світової війни твори композитора увійшли в концертні програми Гуго ван Далена, а в подальші роки він виконував майже всю його фортепіанну спадщину. Згідно з анонсами в тогочасній пресі, найчастіше це були етюди ор. 15 та ор. 29, прелюдії з ор. 33 та ор. 40, цикл «Lamentations et Consolations» ор. 17, а також вибрані п'єси з фортепіанних опусів митця. Протягом 1928–1932 років Гуго ван Дален часто грав концерти для фортепіано з оркестром, а 1936 року навіть оркестрову балетну сюїту «1001 ніч» ор.37, адаптовану автором для виконання на фортепіано соло.

Згідно з інформацією на меморіальному сайті «Sergei Bortkiewicz: his life and music», а також викладеною в автобіографії композитора, Гуго ван Дален 1913 року навіть грав прем'єру Першого фортепіанного концерту ор. 16 *сі-бемоль мажор*. Однак віднайдені анонси свідчать, що прем'єру, яка відбулась 24 лютого у Берліні, виконав угорський піаніст Емерік фон Штефанія (Emeric von Stefaniai). Про це йдеться і в оголошенні з газети «Berliner Tageblatt» 9, 16 та 23 лютого із вказівкою на прем'єру (нім. – *uraufführung*). На користь поширеної версії, згідно з якою перше виконання твору належало Гуго ван Далену, можна припустити, що концерт за участю Емеріка фон Штефанії не відбувся, тому прем'єру грав Гуго ван Дален. Однак це припущення спростовує рецензія, опублікована у десятому номері журналу «Signale für die musikalische Welt» від 13 березня 1913 року, де зазначалося: «Сповнений рішучості, піаніст Емерік фон Штефанія, загострюючи ритм, із найвищою чистотою виконав новий фортепіанний концерт *B-dur* Сергія Борткевича»³.

Звісно, Гуго ван Дален неодноразово грав Перший концерт і саме у його виконанні цей твір уперше пролунав у багатьох концертних залах Європи. Зокрема, піаніст був першим, хто представив цей твір, а також інші опуси для фортепіано з оркестром С. Борткевича, у Нідерландах. Про це неодноразово писали місцеві видання «Algemeen Handelsblad», «Haagshe Courant» та ін. У газеті «Het Vaderland» від

---

¹ Hugo van Dalen Over Russische Klaviermusik // Het Vaderland. 1924. 17 Juli; 24 Juli.

² Dalen H., (1931), Serge Bortkiewicz // De Delver. 1931. 5 januari.

³ Stefaniai // Signale für die musikalische Welt. Leipzig, 1913. No. 10, March 5. P. 361.

29 листопада 1922 року зазначено: «Каролін Лакхоут буде грати 7 січня у Берліні з Блютнер-оркестром новий фортепіанний концерт Борткевича <...> Однак цей твір вже не є новим ані для Берліна, ані для Нідерландів, оскільки Гуго ван Дален уже грав його в Берліні 1913 року під орудою композитора, а нещодавно виконав його в Гаазі, Гарлемі та Гронінгені»¹.

Незважаючи на іноді досить жорстку критику у пресі, Перший концерт оп. 16 С. Борткевича мав значний успіх серед піаністів першої половини ХХ століття. Після прем'єрного виконання цього твору 1913 року та публікації його партитури у видавництві «Kistner & Siegel», він регулярно з'являється в анонсах концертів. Лише протягом 1913–1914 років його неодноразово грали румунська піаністка Мадлен Кокореску (Madeleine Cocorescu), американський віртуоз Густав Ільмер (Gustav Illmer) та багато інших музикантів.

Протягом наступних кількох років у періодиці відсутні будь-які згадки про виконання творів С. Борткевича в європейських концертних програмах. Імовірно, це було зумовлено напруженою суспільною ситуацією – початок Першої світової війни. Однак уже 1919 року піаніст Адольф Ватерман (Adolf Waterman) успішно виконав концерт з філармонійним оркестром у Берліні. У подальші роки популярність твору невпинно зростала. Його грали в Німеччині, Австрії, Франції, Голландії, Іспанії та багатьох інших країнах світу. У цьому переконують численні анонси й замітки в періодиці міжвоєнних років. Так, у другому номері німецької газети «Zeitschrift für Musik» від 1932 року невідомий журналіст писав: «Іспанський піаніст-віртуоз Терран мав такий успіх у Монтевідео з Фортепіанним концертом оп. 16 Сергія Борткевича, що мусив виконати його знов у наступному симфонічному концерті. Те ж саме сталося й у Німеччині, Австрії та Чехословаччині, де протягом останніх кількох місяців цей концерт, між іншим, багато разів виконували у Сілезькій філармонії та на Празькому радіо, де солістом виступив сам композитор, Остмаркському радіо (солістка Станіслава Дюрфт-Шуберт) та з Віденським симфонічним оркестром у Burggarten у Відні (соліст Др. Неметц-Фідлер)»².

Серед інших виконавців Першого концерту – піаністи Анна Ліко (Anna Licho), Герта Каретта (Herta Karetta), Сігізмунд Странські (Siegmond Stransky), Шарлотта фон Рексі (Charlotte von Recsey), Реннз Лесковіц (Rennz Leskowitz) та багато інших. У Франції цей твір неодноразово грав один із найвідоміших чилійських віртуозів першої половини ХХ століття Армандо Паласіос Бате (Armando Palacios Bate). Крім того, згідно з анонсами, у віденській періодиці початку 1920-х років, відомий піаніст, професор Віденської консерваторії Поль де Конне (Paul de Conne) також додавав твори С. Борткевича у свої концертні програми. Так, 1922 року, одразу після еміграції митця у Європу, він виконав Перший концерт оп. 16 під керівництвом автора у Відні, у Великій концертній залі товариства Musikverein. Окрім Концерту, Поль де Конне грав багато фортепіанних мініатюр С. Борткевича, а також його Сонату для скрипки та фортепіано оп. 26 спільно зі скрипалькою Сома Пікштайнер (Soma Picksteiner). Його виступи у мистецьких салонах й у прямому ефірі Віденського радіо сприяли поширенню творів композитора.

Не варто забувати й про відому українську піаністку Любку Колессу. Протягом 1920–1930-х років вона мешкала у Відні й успішно виконувала у своїх концертах

¹ Serge Bortkiewicz // Het Vaderland. 's Gravenhage, Netherlands, 1922, November 29. P. 2.

² Funk und Film // Neue Zeitschrift für Musik. Mainz, German. 1932. No. 2. P. 168.

Перший фортепіанний концерт оп. 16 С. Борткевича. Уперше про неї написала австрійська музикознавиця Ріа Фельдман (Ria Feldman) у статті «Музикознавча замітка про Сергія Борткевича»¹ (1972), а нещодавно віднайдені рецензії на концерти Любки Колесси остаточно підтвердили інформацію про її виконання музики композитора. У відгуку в газеті «Neue Zeitschrift für Musik» від 1922 року невідомий рецензент (ім'я не вказане) писав: «Фортепіанний концерт in B живого композитора Борткевича <...> був настільки яскраво та переконливо виконаний молодю Любкою Колессою, що мав великий успіх»². Вдячний композитор присвятив українській майстрині цикл із трьох вальсів оп. 27, що також свідчить про успішне виконання піаністкою твору митця.

Крім того, посилаючись на матеріали в газетах 1920–1930-х років, можна дійти висновку, що окремі композиції С. Борткевича у міжвоєнний період були більш поширені на радіо, ніж у концертній практиці. Так, значну популярність у міжвоєнний період мав Гавот-Каприс оп. 3 № 3, створений ще на початку 1900-х років, він звучав у концертах, на радіо, здійснювались його обробки для ансамблів і оркестрів. Першим його виконавцем, звісно, був сам автор. Однак уже протягом наступних кількох років цей твір лунав у концертних програмах піаністів Поля де Конне, Адель Мангеймер (Adele Mannheim), Анни Лічо (Anna Licho) та багатьох інших.

У своїй промові на похованні С. Борткевича 1952 року голова й засновник Товариства С. Борткевича (Bortkiewicz Gemeinde) Ганс Анквич-Клеговен (Hans Ankwich-Kleehoven) назвав Гавот-Каприс часто виконуваним твором. Та навіть попереднє ознайомлення з програмами радіотрансляцій у першій половині ХХ століття переконує, що цей твір разом із п'єсою «Im Hühnerhof» (У пташиному дворі) та вибраними номерами з циклу «Російські танці» («Russische Tänze») оп. 18 і номерами з Балетної сюїти «1001 ніч» («Tausend und eine Nacht – Balletsuite») часто звучав у радіоконцертах того часу.

Крім названих композицій, у програмах радіопередач виконувались окремі прелюдії, етюди та інші мініатюри, але у більшості анонсів радіотрансляцій навіть не вказувалися опус, номер чи тональність твору. Імен виконавців також часто не називали. Тому можна лише здогадуватись, який саме твір і в чиєму виконанні звучав на радіо для сучасників композитора. Після Першої світової війни, з поверненням митця у Європу, програми радіотрансляцій поступово збагачувалися й іншими творами композитора, зокрема виконувались його Скрипкова (оп. 26) та Віолончельна (оп. 36) сонати, Фортепіанне тріо (оп. 38), концерти, симфонії та оркестрові сюїти.

Деяко менше зацікавлювала піаністів Соната оп. 9 *сі мажор*, але згадки про її виконання у концертах також трапляються в періодиці першої половини ХХ століття. Згідно з анонсами, протягом 1913–1914 років твір неодноразово грали румунська піаністка Мадлен Кокореску (Madeleine Cocomescu) і австрійський піаніст Фріссі фон Вартересівіч (Frissi von Warteresiewicz). У газеті «Bukowinaer Nachrichten» від 16 листопада 1913 року опубліковано рецензію на концерт Мадлен Кокореску³, який відбувся 10 листопада. Водночас в анонсі концерту, розміщеному в «Czernowitzer Allgemeine Zeitung» від 9 листопада, наведено стислу характеристику виконання твору

---

¹ Feldman R. Musikwissenschaftliche Anmerkungen zu Sergei Bortkiewicz // Musik des Ostens, Vienna, 1971. No. 6. P. 170–188.

² Ziegler E. M. Musikbriefe. Aus Frankfurt A. M. // Neue Zeitschrift für Musik. Mainz, 1922. No. 89. P. 559.

³ A. M. Konzert der Pianistin Cocomescu // Bukowinaer Nachrichten. Czernoviz, Austria, 1913. No. 7088, November 16. P. 3.

піаністкою в одному з попередніх концертів: «У сонаті Борткевича, який надає перевагу приємному піаністичному тону, що виявляється навіть у деяких шопенізмах, піаністка захоплено видобула з інструмента тепле, живе і насичене фортепіанне звучання»¹. Протягом 1920 – початку 1930-х років Соната Сергія Борткевича звучала у програмах концертів піаністів Анні М'єслер (Anni Miesler) та Отто Ейзена (Otto Eisen). Однак відгуків про їх виступи в періодиці, на жаль, немає.

Водночас значного ентузіазму сповнені анонси і рецензії на концерти англійської піаністки Етель Бонавії (Ethel Bonavia), яка навесні 1921 року здійснила гастрольний тур містами Австралії. 29 квітня вона грала концерт у місті Аделаїда, виконала Першу фортепіанну сонату ор. 9 *сі мажор* С. Борткевича. В анонсі, опублікованому в газеті «The Mail» від 23 квітня 1921 року, зазначено: «До програми [концерту, який відбудеться] наступної п'ятниці включена Соната *сі-мінор*² Борткевича. Пані Бонавія вважає, що це буде перше публічне виконання цієї <...> музики в Австралії»³. Поряд із твором українського митця лунала музика Ф. Шопена, Ф. Ліста, Й. Брамса, К. Дебюсі та Д. Скарлатті. Однак, у відгуках на виступ піаністки особливу увагу звернено саме на Сонату С. Борткевича. Автори рецензій називають її найяскравішим елементом програми і зазначають, що у Лондоні композитор набуває все більшої популярності: «Концерт був особливо цікавим, оскільки ми вперше почули в Австралії Сонату *сі-мінор* Борткевича. Цей твір у трьох частинах виявив багато мелодійного шарму й міцну гармонійну структуру. Він є оригінальним у трактовці і вимагає майстерності від піаніста»⁴.

Крім того, у періодиці першої половини ХХ століття трапляються імена й інших музикантів, які періодично виконували твори С. Борткевича, переважно окремі мініатюри. У деяких програмах радіотрансляцій піаністи Хелен Бат, Вальтер Бріхт (Walter Bricht), Едіт Вертес та Грета Черн грали музику композитора, не вказуючи, які саме твори.

Серед мініатюр, виконуваних за життя С. Борткевича, найбільшої популярності набули окремі етуди, а також згадуваний Гавот-каприс ор. 3 № 3. Крім того, у програмах концертів і радіотрансляцій звучали прелюдії, вальси, Балада ор. 42 *до-дієз мінор*, окремі номери з циклів «Кримські нариси» («Esquisses de Crimée») ор. 8, «У $\frac{3}{4}$ такті» («Im $\frac{3}{4}$ Takt») ор. 48, «3 казок Андерсена» («Aus Andersen's Märchen») ор. 30, «Маленький мандрівник» («Der kleine Wanderer») ор. 21 та «Плачі й утішення» («Lamentations et Consolations») ор. 17 чи навіть їх виконання в повному обсязі.

На жаль, сьогодні важко говорити про рівень виконання творів С. Борткевича через відсутність записів радіотрансляцій, а в рецензіях зазначено переважно тільки факт їх виконання. Та навіть ця інформація дає можливість визначити місце творів композитора в тогочасному виконавському просторі.

У 30-х роках ХХ століття фортепіанну музику С. Борткевича почали вилучати з європейського і світового концертного виконавства. Зокрема, у Німеччині 1933 року видання творів композитора значно ускладнилось, а далі й зовсім було припинене. Унаслідок цього піаністи не мали можливості навіть ознайомитись із творами композитора, яких тому й не було в концертних програмах.

¹ Konzert der Cocorescu // Czernowitzer Allgemeine Zeitung. Czernoviz, Austria. 1913. No. 3210, November 9. P. 5.

² Імовірно, помилка редактора або журналіста.

³ Miss Bonavia's Recital // The Mail. Adelaide, Australia, 1921. No. 467, 23. April. P. 12.

⁴ Там само.

Після Другої світової війни у листі від 21 вересня 1948 року митець напише: «Усі мої старі композиції давно не друкуються, розпродані й тільки зрідка їх можна придбати у букіністів. Немає можливості отримати щось із Німеччини. Як мої твори можуть бути виконуваними? У всьому Відні піаніст із Маніли випадково знайшов лише кілька моїх н'ес для фортепіано. А що нові? Обхідним шляхом я отримав від [видавця] N. Simrock й повернув йому мою сонату ор. 60, 3 мазурки [ор. 64] та 6 н'ес для фортепіано [ор. 61]. А тепер він пише мені, що й досі не має достатньої кількості паперу [для друку]»¹.

Таким чином, наприкінці першої половини ХХ століття музика С. Борткевича була майже цілком вилучена з концертного життя в Європі і світі. Єдиним осередком, який ще протягом багатьох років підтримував і зберігав творчу спадщину митця, було Товариство Борткевича (Bortkiewicz Gemeinde) у Відні. Його діяльність варта окремого дослідження, однак навіть зусилля багатьох зацікавлених людей, які склали не тільки ідейне, а й творче ядро товариства, не змогли запобігти вилученню музики композитора з концертної практики середини ХХ століття та її забуттю.

Висновки. Аналіз архівних документів дав можливість виявити географію поширення творів С. Борткевича протягом першої половини ХХ століття – від Європи до Австралії і Америки. Музику композитора виконували багато маловідомих а то й зовсім не відомі у наш час піаністи, значно рідше – відомі митці. Утім, наявність серед виконавців Моріса Розенталя, Пауля Вінгенштейна, Гуго ван Далена свідчить про зацікавлення музикою С. Борткевича і піаністів вищого рівня.

Його твори періодично звучали в концертах поряд з опусами Ф. Шопена, П. Чайковського, С. Рахманінова, Ф. Блюменфельда та інших митців. Більш популярними і часто виконуваними творами, окрім Першого фортепіанного концерту ор. 16 *сі-бемоль мажор*, були його цикли та окремі твори малої форми (зокрема «Lamentations and consolations» ор. 17, Етюди ор. 15 та ор. 29, Гавот-Каприс ор. 3 № 3 та ін.), менш популярними, але стабільно виконуваними можна вважати Першу фортепіанну сонату ор. 9 *сі мажор*, Третій фортепіанний концерт ор. 32 «Per aspera ad astra» (Крізь терни до зірок) та деякі інші композиції. Творчість Сергія Борткевича мала помірно схвальну рецепцію в тогочасному культурному просторі, незважаючи на зростання антиромантичних тенденцій у мистецькому процесі. Це свідчить про глибокі емоційність і чуттєвість його музики, які забезпечили їй виконавське довголіття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ

1. Левкулич Є. О. Творчий портрет Сергія Борткевича-піаніста // Наукові збірки Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка. Вип. 38–39 : Музикознавчий універсум. Львів, 2016. С. 229–240.

2. Резник А. Л. Творческий путь и фортепианное наследие С. Э. Борткевича : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.02 Музыкальное искусство / Нижегородская гос. консерватория им. М. И. Глинки. Нижний Новгород, 2017. 241 с.

3. Чередниченко О. В. Фортепианное творчество Сергея Борткевича в свете классикоромантической традиции : дис. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.03 Музыкальное искусство / Харьковский гос. ун-т искусств им. И. П. Котляревского. Харьков, 2008. 297 с.

---

¹ Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen. 1948. September 21 // *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 68.

4. Якубов Т. А. Доля манускриптів Сергія Борткевича: втрачене та віднайдене // Українське музикознавство : наук.-метод. зб. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2017. № 43. С. 65–80.
5. A. M. Konzert der Pianistin Cocreescu // Bukowinaer Nachrichten. Czernoviz, Austria. 1913. No. 7088, November 16. P. 3.
6. Chihiro Ishioka. Sergei Bortkiewicz's view on music and its reflections in his works, especially in his two piano sonatas // Bulletin of the Doctoral Programs / Tokyo College of Music. Tokyo, 2016. Vol. 1. No. 2, March. P. 21–39.
7. Konzert der Cocreescu // Czernowitzer Allgemeine Zeitung. Czernoviz, 1913. No. 3210, November 9. P. 5.
8. Dalen H. Over Russische Klaviermusik. I–II Slot // Het Vaderland. 's Gravenhage, Netherlands, 1921. I–Slot. July 17. P. 4; II Slot. July 24. P. 5.
9. Dalen H. Serge Bortkiewicz // De Delver. Delft. Netherlands: Kunstkring Delft, 1931. 5 de Jaargang № 2, October 15. P. 21–29.
10. Feldman R. Musikwissenschaftliche Anmerkungen zu Sergei Bortkiewicz // Musik des Ostens. Vienna, 1971. No. 6. P. 170–188.
11. Funk und Film // Neue Zeitschrift für Musik. Mainz, German. 1932. No. 2. P. 168.
12. Hirschberg W. Marc Lavry. Hermann Hoppe // Signale für die musikalische Welt. Leipzig, 1931. No. 50. P. 1204.
13. Kalkman W. Sergei Bortkiewicz: his life and music. URL: <https://sergeibortkiewicz.com/> (accessed: 29.10.2018).
14. Kalkman W., Trapman K. Sergej Bortkiewicz (1877–1952). Beschouwingen over zijn vriendschap met de Nederlandse pianisten Hugo van Dalen en Helene Mulholland en zijn betekenis voor de pianomuziek // Piano Bulletin. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2002. No. 2 (56). P. 2–39.
15. Kalkman W., Trapman K. Sergej Bortkiewicz – De teruggevonden pianowerken, Piano Bulletin. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2015. No. 3 (96). P. 21–35.
16. Kościelak-Nadolska A. Życie i twórczość Sergiusza Bortkiewicza (1877–1952). Cz. 1 : Sylwetka artysty // Notes Muzyczny. 2016. No. 1. P. 93–115.
17. Miss Bonavia's Recital // The Mail. Adelaide, Australia, 1921. No. 467, 23. April. P. 12
18. Miss Ethel Bonavia's Recital // The Advertiser. Adelaide, Australia, 1921. No. 19.516., April 30. P. 12.
19. Paul E. Sergei Bortkiewicz, Leben und Werk – Diplomarbeit in Musikpädagogik zur Erlangen des akademischen Grades 'Magistra artium' an der Universität Mozarteum Salzburg Musikpädagogisches Institut in Innsbruck. Innsbruck, Österreich, 2002. 126 p.
20. Schultze A. Musikbriefe und Berichte. Deutsches Reich. Berlin // Musikalisches Wochenblatt. Leipzig, 1907. No. 5, Januar 31. P. 115–116.
21. Serge Bortkiewicz // Het Vaderland. 's Gravenhage, Netherlands, 1922. November 29. P. 2.
22. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, February 07, 1930 // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3 rd ed. / transl. and ed. by B. Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 44.
23. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, October 29, 1929 // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3 rd ed. / transl. and ed. by B. Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 44.
24. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen. September 21. 1948 // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3 rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 68.

25. Sergei Bortkiewicz to Unknown. October 05. 1945. Letter [duplicate] // Personal private archive of Malcolm Ballan. Southampton, Great Britain. 1 p.
26. Soldano A. *Il Confine dell' Ingano*. Sergei Bortkiewicz. Bari, Italy : Florestano edizioni, 2015. 320 p.
27. Stefaniai // *Signale für die musikalische Welt*. Leipzig, 1913. No. 10, 5. März. P. 361
28. Thadani B. *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3 rd ed. Winnipeg, Canada: Cantext Publications, 2007. 90 p.
29. Ziegler E. M., *Musikbriefe*. Aus Frankfurt A. M. // *Neue Zeitschrift für Musik*. Mainz, 1922. No. 89. P. 559.

REFERENCES

1. A. M. (1913). Concert of Pianist Cocorescu [Konzert der Pianistin Cocorescu]. *Bukovina news [Bukowinaer Nachrichten]*. Czernivtsi, Austria. No. 7088, November 16, p. 3 [in German].
2. Sergei Bortkiewicz to Unknown, October 05. 1945. Letter [duplicate]. *Personal private archive of Malcolm Ballan (Southampton, Great Britain)*. 1 p. [in German].
3. Cherednichenko, O. V. (2008). *Sergei Bortkevich's piano creativity in the light of the classical-romantic tradition [Fortepiannoe tvorchestvo Sergeja Bortkevicha v svete klassi-koromanticheskoy tradicii]*. Manuscript of Dissertation work for gaining the degree of the Candidate of Art Criticism by specialty 17.00.03 Music Art. Kharkiv National Kotlyarevsky University of Arts. Kharkiv, 297 p. [in Russian].
4. Chihiro Ishioka. (2016). Sergei Bortkiewicz's view on music and its reflections in his works, especially in his two piano sonatas *Bulletin of the Doctoral Programs / Tokyo College of Music*. Tokyo, Vol. 1, No. 2, March, pp. 21–39 [in English].
5. Concert of Cocorescu [Konzert der Cocorescu]. (1913). *Chernivtsi General newspaper [Czernowitzer Allgemeine Zeitung]*. Czernivtsi, Austria. No. 3210, November 9, p. 5 [in German].
6. Dalen, H. (1921). About Russian Klaviermusik. I–II Part [Over Russische Klaviermusik. I Slot]. *The Fatherland [Het Vaderland]*. 's Gravenhage, Netherlands, I–II Part, July 17, p. 4, II Part, July 24, p. 5 [in Dutch].
7. Dalen, H. (1931). Sergei Bortkiewicz [Serge Bortkiewicz]. *The Delver [De Delver]*. Delft, Netherlands: Kunstkring Delft, 5 de Jaargang No. 2, 15. Oktober, pp. 21–29 [in Dutch].
8. Feldman, R. (1971). Musicological notes about Sergei Bortkiewicz [Musikwissenschaftliche Anmerkungen zu Sergei Bortkiewicz]. *Music of the East [Musik des Ostens]*, No. 6, Vienna, pp. 170–188 [in German].
9. Funk and movie [Funk und Film]. (1932). *New Music Magazine [Neue Zeitschrift für Musik]*. Mainz, German, No. 2, p. 168 [in German].
10. Hirschberg, W. (1931). Marc Lavry. Hermann Hoppe. *Signals for the musical world [Signale für die musikalische Welt]*. Leipzig, German. No. 50, p. 1204 [in German].
11. Kalkman, W. and Trapman, K. (2002). Sergei Bortkiewicz (1877–1952). Considerations about his friendship with the Dutch pianists Hugo van Dalen and Helene Mulholland and his significance for piano music [Sergej Bortkiewicz (1877–1952). Beschouwingen over zijn vriendschap met de Nederlandse pianisten Hugo van Dalen en Helene Mulholland en zijn betekenis voor de pianomuziek]. *Piano Bulletin*. Schiedam, Netherlands: EPTA, No. 2 (56), pp. 2–39 [in Dutch].
12. Kalkman, W. and Trapman, K. (2015). Sergei Bortkiewicz – The recovered piano works [Sergej Bortkiewicz – De teruggevonden pianowerken], *Piano Bulletin*. Schiedam, Netherlands: EPTA, No. 3 (96), pp. 21–35 [in Dutch].
13. Kalkman, W. *Sergei Bortkiewicz: his life and music*. Available at: <https://sergeibortkiewicz.com/> [Accessed: 24.10.2018] [in English].

14. Kościelak-Nadolska A. (2016) Life and work of Sergiusz Bortkiewicz [Życie i twórczość Sergiusza Bortkiewicza (1877–1952)]. Vol. 1: The artist's silhouette [Sylwetka artysty] // *Musical notes [Notes Muzyczny]*. No. 1, pp. 93–115.
15. Levkulych, Y. O. (2016). Creative portrait of S. Bortkiewicz-pianist [Tvorchyj portret S. Bortkevycha-pianista]. *Musicology universe [Muzykoznavchij universum]*. Lviv National Musical Academy named after Mykola Lysenko. Lviv: LNMA im M. V. Lysenka, vol. 38–39, pp. 229–240 [in Ukrainian].
16. Miss Bonavia's Recital. (1921). *The Mail*. Adelaide, Australia, No. 467, April 23, p. 12 [in English].
17. Miss Ethel Bonavia's Recital. (1921). *The Advertiser*. Adelaide, Australia, No. 19.516., April 30, p. 12 [in English].
18. Paul, E. (2002). *Sergei Bortkiewicz, Life and Work [Sergei Bortkiewicz, Leben und Werk]* Diploma Thesis in Music Education to obtain the academic degree "Magistra artium" at the University Mozarteum Salzburg Music Education Institute in Innsbruck. Innsbruck, Österreich, 126 p. [in German].
19. Reznik, A. L. (2017). *Creative Way and Piano Heritage of S. E. Bortkiewicz [Tvorcheskij put' i fortepiannoe nasledie S. Je. Bortkevicha]*. Manuscript of Dissertation work for gaining the degree of the Candidate of Art Criticism by specialty 17.00.02 Music Art. Glinka Nizhny Novgorod State Conservatoire. Nizhny Novgorod, 241 p. [in Russian].
20. Schultze, A. (1907). Music letters and reports. Deutsches Reich. Berlin [Musikbriefe und Berichte. Deutsches Reich. Berlin]. *Musical Weekly [Musikalisches Wochenblatt]*. Leipzig, No. 5, Januar 31, pp. 115–116 [in German].
21. Sergei Bortkiewicz [Serge Bortkiewicz]. (1922). *The Fatherland [Het Vaderland]*. 's Gravenhage, Netherlands, November 29, p. 2 [in Dutch].
22. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, February 07. 1930. (2007). *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3 rd ed. / transl. and ed. by B. Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, p. 44 [in English].
23. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, October 29, 1929 // *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3 rd ed. / transl. and ed. by B. Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 44 [in English].
24. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen. September 21. 1948 (2007). *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3 rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, p. 68 [in English].
25. Soldano, A. (2015). *The Border of the Incarnation. Sergei Bortkiewicz [Il Confine dell' Ingano. Sergei Bortkiewicz]*. Bari, Italy: Florestano edizioni, 320 p. [in English].
26. Stefaniai. (1913). *Signals for the musical world [Signale für die musikalische Welt]*. Leipzig, No. 10, March 5, p. 361 [in German].
27. Thadani, B. (2007). *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Winnipeg, Canada: Cantext Publications, 90 p. [in English].
28. Yakubov, T. A. (2017). The fate of Sergei Bortkiewicz's manuscripts: lost and found [Dolya manuskryptiv Sergiya bortkevycha: vtrachene ta vidnajdene]. *Ukrainian musicology [Ukrayinske muzykoznavstvo]*. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho, vol. 43, pp. 65–80 [in Ukrainian].
29. Ziegler, E. M. (1922). Music letters. From Frankfurt A. M. [Musikbriefe. Aus Frankfurt A. M.]. *New Music Magazine [Neue Zeitschrift für Musik]*. Mainz, German. No. 89, p. 559 [in German].

Левкулич Е. А. Фортепианная наследие Сергея Борткевича в исполнительском пространстве первой половины XX века. Рассмотрено концертное исполнение фортепианных произведений Сергея Борткевича в первой половине XX века, а также их восприятие его современниками. На основе архивных материалов раскрыта география распространения сочинений композитора: от Европы до Австралии и Америки. Определены наиболее репертуарные и часто исполняемые произведения композитора: Первый концерт для фортепиано с оркестром ор. 16 *си-бемоль мажор*, Первая фортепианная соната ор. 9 *си мажор*, а также Гавот-каприз ор. 3 № 3, этюды из ор. 15 и ор. 29, прелюдии и другие миниатюры, наиболее часто исполняемые в радиоконцертах того времени. Среди исполнителей много малоизвестных или совсем не известных в наше время музыкантов – Герман Гоппе (Hermann Hoppe), Мария Нойшеллер (Maria Neuscheller), Мадлен Кокореску (Madeleine Cocorescu), Этель Бонавиа (Ethel Bonavia) и многие другие. Музыку С. Борткевича исполняла и известная украинская пианистка Любка Колесса. Выявлены также произведения композитора в репертуаре таких известных пианистов, как Морис Розенталь, Пауль Витгенштейн, Гуго ван Дален и Поль де Конн. Их обращение к музыке С. Борткевича свидетельствует о популярности его произведений и среди ведущих пианистов того времени. Приведены материалы из немецких, австрийских, голландских и австралийских газет первой половины XX века, а также из писем композитора, свидетельствующие об исполнении его музыки во многих странах Европы и мира, что свидетельствует о признании его фортепианного творчества и его популярности в культурном пространстве первой половины XX века.

Ключевые слова: творчество Сергея Борткевича, фортепианное исполнительство, пианисты первой половины XX века, Первый фортепианный концерт С. Борткевича.

LEVKULYCH YEVHEN

Levkulych Yevhen – Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Culture at the Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5786-6153>.

PIANO HERITAGE BY SERGEI BORTKIEWICZ IN THE PERFORMANCE SPACE OF THE FIRST HALF OF 20TH CENTURY

The relevance of the study is due to insufficient knowledge of the creative heritage of Sergei Bortkiewicz against the background of constant trend towards increased interest in his work, as well as nature of his perception from modern composers of performers, critics and general public.

The main objective of the study is to deepen the information on the performance of Sergei Bortkiewicz's works by pianists in the first half of the twentieth century, whose names are most often found in his epistolary heritage and in scientific studies devoted to him. In addition, it is necessary to identify the most repertory and popular works of the composer in this historical period and expand the circle of names of famous performers of his music.

The methodological basis of the study consists of the following methods: historicism, necessary to characterize a certain period in the composer's activities and to process documents; systematic for systematization and evaluation of the performance activities of Sergei Bortkiewicz; descriptive, auxiliary method for reviewing and describing various sources.

The article describes the concert life of the piano works of a musician in the first half of the twentieth century, as well as the aspect of perception of the composer's works by his contemporaries. Based on the analysis of archival materials, the fact of the wide geography of

the distribution of the composer's works in the first half of the twentieth century: from Europe to Australia and America was established. By studying the archival newspapers, the most repertory and frequently performed works of the composer were identified: First Piano Concerto for Piano and Orchestra, Op. 16 in B Flat Major, First Piano Sonata, Op. 9 in B Major, as well as Gavotte-Caprice Op. 3, No. 3, etudes from Op. 15 and Op. 29, preludes and other miniatures, which became, in modern language, "hits" of radio concerts of the time. Among the performers there are a lot of obscure or quite unknown musicians in our time, such as Hermann Gopppe, Maria Neuscheller, Madeleine Kokorescu, Ethel Bonavia and many others. The appeal of the famous Ukrainian pianist Lyubka Kolessa to Sergey Bortkiewicz's music was confirmed. Also, according to the information from the studied materials, the place of the composer's works in the repertoire of such famous pianists as Maurice Rosenthal, Paul Wittgenstein, Hugo van Dalen and Paul de Conn. Their appeal to the music of Sergei Bortkiewicz testifies to the popularity of his works among the leading pianists of the time.

Conclusions: the study of materials from German, Austrian, Dutch and Australian newspapers of the first half of the twentieth century, as well as from the letters of the composer himself, made it possible to identify the place that occupied the artist's creative heritage in the cultural space of the first half of the twentieth century. The extensive performing geography of Sergei Bortkiewicz's music indicates an interested perception of the composer's music by his contemporaries.

Keywords: works by Sergey Bortkiewicz, piano performance, pianists of the first half of 20 century, First Piano Concerto by S. Bortkiewicz.